

ժողովներն տարբեր կերպարանք կ'առնեն բնականաբար: Եթէ կը հաճիք, տեսնենք թէ հիններն ինչպէս տեսնը են և ներկայ գիտութեամբ ինչպէս կը տեսնուի:

Հ. ԽՈՐԷՆ Ս.

(Շարայարելի)

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ¹

Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոս եւ Աւետման շարականները. — Ճառքնտիրները եւ Շարականները. — Ճոն Բարսեղ եւ Ճոն Երանտի երգերը

Զ. դարու մեր մատենագրութեան սակաւաթիւ ներկայացուցիչներէն մին է Պետրոս Սիւնեցի: Ազգային պատմիչներն փոխանակ մեզի պարզելու անոր մեծ գործունէութիւնը Ներսէս Բ. Աշտարակեցւոյն հետ, կը ճոխանան միայն զրուատիցներով և անցողակի ակնարկութիւններով, որոնցմէ կարելի է հետեցնել թէ Պետրոս՝ վեցերորդ դարուն՝ մեր նուիրապետութեան հոգին եղած էր, հիացող և շարունակող մը Ս. Սահակ Պարթեի գծած կրօնական ուղղութեան. ջերմ հակառակող նեստորական վարդապետութեան:

Ընդհանուր քրիստոնեայ աշխարհին կրօնական յուզմանց մէջ՝ հայ եկեղեցին՝ շնորհիւ այսպիսի ողջամիտ վարդապետներու, անաղարտ պահեց իւր անշահաւ

խնդիր զգացումները. այս բանս բարձրացուց իւր վարկը զբացի եկեղեցիներուն առջև, և այնուհետև Հայաստանի հոգեւորականութեան կարծես վիճակեցաւ, խղճները շինելու և խաղաղելու առաքելութիւնը:

Մուրուրութիւնը բռնութեամբ կը տարածէր իւր սկզբունքները. Եկեղեցին իւր ամենածանր ճշմարտամբ կ'անցնէր: Ուղղափառութեան այս ընդհանուր աղետին մէջ՝ շատ մը փոքրիկ հասարակութիւններ, իրենց հաւատքը փրկելու համար, անհրաժեշտ հարկը կը տեսնէին ապաւինութեան անքոյթ ապաստանարան մը գտնելու: Հայաստան՝ համապատասխանեց այդ պէտքին և կղերը արժանաւոր գրտնուեցաւ իւր համբաւին: Կաթողիկոսին հասնող թուղթերը կը վկայեն այս բանին ճշմարտութեան. « Լաւաց , ճշմարտից և աստուածախրաց հովուաց արդարաց և հաւանց հոգեւորաց, որ էք լոյս աշխարհի և սիւնը հաւատոյ, քարոզիչը արդարութեան և աշակերտոյ առաքելոց, ընկերք սրբոց և բարեկամք արդարոց, սիրելիք Քրիստոսի և պահապանք խաչին նորա. Տէր Ներսէս կաթողիկոս Հայոց մեծաց, և Մերշապուհ եպիսկոպոս Տարանոյ և Մամիկոնէից և այլ աթոռակցաց և իշխանաց աշխարհիդ »:

Օտարներուն այսքան համարումը՝ արդիւնք մ'էր այն արթուն հակողութեան որով հայ նուիրապետութիւնը կը հսկէր իւր հօտին վրայ: Կրօնական յուզմանց այս շրջանին մէջ մատենագրութիւնը կը պատկերանայ մեզի մի միայն փոխադարձ թղթակցութեան մը մէջ: Պետրոս Սիւնեցւոյն՝ մեր ձեռք հասած երկխօսութիւնը՝ զարդած է, երկու անձ և երկու բնութիւն ի Քրիստոս... Աստուածամայրութիւնը և

1. Տես Բագրավէպ 1915 էջ 97:

2. Թուղթ Ասորոց. Տես՝ պատմութիւն հայկական հին դպրութեան Հ. Գ. Զ. Վնեւակի 1897 էջ 418:

3. Հաջորդեալ յազարա մարմնաւորութեան Տեսնուած զանազանք, Վաշաղանի Աղուանիք իշխանի ընդ Պե.

տրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի և իմաստասիրի, Զառնտիր Թիւ-ի ըստ Մատենադարանի վանագր կամ N. 49 թղ. 270 բ. 275 ա. ըստ Գուցակի ձեռագրաց Հ. Բ. Վ. Սարգիսեանի:

Աստուածածնութիւնը ի Ս. Կոյսն Մարիամ, ահաւասիկ Նիւթեր որոնց վրայ արեւելեան բոլոր ազգերէն միայն Հայերը կրնային առանց կանխակալոյ կարծիքներու ճանչնալ:

Նեստորականները իրենց վարդապետութիւնը տարածելու համար, կը վատահամբաւէին՝ ուղղափառ Վարդապետները, անոնց գրութեանց մէջ մատնանշելով ինչ որ առերևոյթա հակասական կը թուէր՝ պաշտպանուած ճշմարտութեան: Այս ճարտար իմաստակութեան առջև երկիւղած հոգիներու բազմութիւն մը՝ շուարեցաւ, շատերը իրենց թղծմտանքը ուղղելու համար առաջնորդի մը դիմելին լոյս խնդրելով: Վաչագան իշխանի հարցումները առ Պետրոս եպիսկոպոս Սիւնեաց՝ տարտամ հոգեբանութեան մը վիճակը կ'արտայայտէ մեզի:

Ձարմանալի զուգադիպութիւն. պարագաներն եղան որ ծնունդ տուին Հայոց մէջ աստուածաբանական ուսմանց, ճիշդ այն պահուն՝ երբ համաճարակ ախտը ժաւալլի ակամած էր երկրին մէջ: Գիտութիւնը մեծ մղու՜մ ստացաւ և զարգացաւ ձեռնհաս վարդապետներու շնորհիւ, որոնց հետի կուսակցական կաշկանդումներէ՝ հոգեկան պայծառատեսութեան մը առաւելութիւնը ունէին միւս ազգերուն վրայ:

Փննուեցաւ Ս. Գիրքը, խուզարկուեցան մարգարէից զուշակութիւնները՝ և ուղղափառ վարդապետութեան համոզումը գոյացաւ: Այն ժամանակ բղիթեցին Տրիսմոր ներբողանները, ծաղկաքաղ եղան հին կուսակարանի բոլոր վկայութիւնները և Աստուածածնայ պաշտօնը մեծ դեր մը

ստացաւ մեր ազգային եկեղեցոյ պատմութեան մէջ:

Ներբողաններու արձագանգ եղան շաւրականները, այս մասին առաջին փորձը կու տայ մեզի Սիւնեաց եպիսկոպոսին ներբողը «Ի սուրբ Աստուածածինն և ի միշտ կոյսն Մարիամ՝» որ կը բովանդակէ մեր շարակնոցի բոլոր Մեծացուցներուն աւտաղձը, և աւելի սերտ առնչութիւններով Աւետեաց Տէր յերկնիցը, որուն համեմատական պատկերը կու տանք հոս:

Շարակամ էջ 292

Ներբող էջ 177²

Ռաբի լեր Մարիամ կոյս անապական. զի ի հայրական ծոցոյ անմիկնելի Որդին ի քո յանձն առնալ քնակել յորովայնի:

Ռաբի լեր երկին վեհազոյն քրտմէր հոգեղէն. որ զանտանիկն երկնից և հրեղիսոց զատօց ի քո ընկալար մաքրական որովայնի:

Ռաբի լեր սին հրեղէն լուսոյն աշտանակ. որ զաբաւաղանէ եղակեաց լուսոյ ի քեզ ասնկելով ժագեցեր խաւարելոց:

Ռաբի լեր սափոր ոսկի երկնային հացին. որ զառ ի վերուստ իշխալ ըզմանաւայն կենաց նորոյս պարգեհաւկեհարկուր խաւալէլ:

Ռաբի լեր ամպ թեթեւ գեղմե խաւալի. որ ի քանական երկրի հեղեղ

Ռաբիաքի բերկապան ձայնէ, կոյս բարեկեցաւ և անարատ ծնունդ առ խաւսեղծին, և ինչհանուր ստեղծողին ծնունդ, քանզի ի քեզ հանցաւ ընակել անպարկանային Աստուած, Ռաբիաքի մեծ խնդրութեամբ Մարիամ սերբուէի, որնեւալ ի կանայս բարձրատեսակ և պաշտօն երկին աթոռ փառաց բարձրելոյ հշմարտին Աստուծոյ:

Ռաբիաքի խնդամասաբար որտե՛կ, մայր լուսոյ և բերկրանաց. անգայտան ծաղկաց... որ մեզ հրաշալորեցեր զանուշահոտութեան գեղեցկական բանին Աստուծոյ զանախութիւն,

³ Ռաբի լեր Մարիամ սափոր ոսկի, որ ոչ զման կանացու զնշուկն կրեցեր. այլ զանմահացողի կրաւ կուր. զոր աստուածային բերանն հրատարակեցաւ անկով. հարցն ձեր կերպ զմանաւայն յանապատին՝ և մեռան:

Ռաբի լեր Մարիամ, ամպ թեթեւ, ըստ յառաջատուութեան խաւալայ,

1. Այս ներբողին նաեւութեամբ գրուած է Գովհաստի Ս. Աստուածածինն և ի միշտ կոյսն Մարիամ սպազորուած ի վիճեաթիկ 1838 Քրիստոսորի գործոց նաւ: Գրադիրները զայն թեոգորոսի Միայնակեցի կ'ընծայեն, բայց հրատարակելը իրաւամբ կ'երկայցի զայն թեոգորոսի փոթեհատրի համարել, լիզուական անհուն զանազանութեան համար: Մինք կը յիշատաւ կենց այս ճառը՝ որովհետեւ անկէ կը քաղենք յիշատաւ շարականին առաջին երեք համեմատական տուները, և

րոնք կը պակասին Սիւնեացոյ ներբողին մէջ:
2. Երանեկոյն թեոգորոսի Միայնակեցի Գովհաստի Ս. Աստուածածինն և ի միշտ կոյսն Մարիամ: Վճենաթիկ 1833.

3. Սրբոյն Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի Ներբողանն ի սուրբ Աստուածածինն և ի միշտ կոյսն Մարիամ: Հատորիկ Գ. էջ 196 ըստ Մատենադարանի վանացա կամ N. 39 թղ. 109 Բ. բոտ Յանկին Ն. Բ. Վ. Սարգիսեանի:

զանձերն կենաց արդիւնս
ընդ զորքոյն նաւատոյց պըտ-
ղաբերաւ:

Արախի լեր գուտար լու-
սոյ մէջ քան զարմատացեալ,
քանից յղացելոյն ի քէն
համարժեքեալ վերնոցն, որ-
դիք Արախի երզնն զփառս
ի բարձրանս:

առաւ եւր նստեալ ի վեր-
նոյ թեթիւ խմելոյ:

Արախ լեր մարտմ տե-
ղի շափիղջայ, որ իբրեւ ակն
պատուական աստուածա-
խառն մարմին զոյնատար
ի քեզ և հաւա իսկ իբրեւ
զարմ ընտիր ի դրոնս Ար-
ախի:

Աւետեաց օրհնութիւնը՝ Խորհուրդ տե-
նաւոր մատենագիրներէն Վկայասէրին¹
յատկացուած, Արախի լոյն այս ներքորդին
հետ ոչ մէկ յարարերութիւն ունի. կը
հետեի ուրեմն որ աւետեաց հուրը² գո-
յութիւն ունեցած ըլլայ անկախ այսու-
րուան Օրհնութիւնէն: Եւ որովհետեւ այս
տօնին հնութիւնը պատմիչները մինչև Ա-
ռաքեալները կը բարձրացնեն, իսկ մեր
մէջ մինչև Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կամ
Քրիստոնէութեան սուտըն՝ կ'երևայ որ
մեր նախնիք կը լրացնէին եկեղեցական
պաշտաման այս պակասը Ճրագաւուցի
«Որախացի Արքայի» և Յայտնութեան
(ութօրէից մէջ) չորրորդ օրուան «Այսօր
Գարրիէլ ցնծարեալ» շարականներով:

Աւետիքեան հմուտ կերպով կը բացա-
տրէ այս տօնին կրած հոլովոյթները դա-
րերու շրջանին մէջ և յիշատակուած շա-
րականներուն գործածութիւնը: «Յառաջ
քան զայս շարական (Խորհուրդ անձառ)
յօրինեալ կայր կանոն ճրագաւուցի աւ-
տուածայայտնութեան, Որախացի սրբոս-
հի. յորում յիշատակ լինի գարրիէլեան
աւետեացն, այլև ի ժամակարգութեան
այնր աւուր ընթերցեալ լինի աւետարանն
աւետման: Յայամ պատճառէ կարծիք ե-
ղեն առ յոյնս, թէ հայք միով աւուրը
յառաջ քան զծնունդ քրիստոսի՝ զտօն ա-
ւետման կատարեն ի 5 յունվարի: Որոց
պատասխանի գրէ Շնորհալին ի թուղթն
առ Աւէքս, թէ մեք զաւետեացն տօն ի
վեց ապրիլի կատարեմք, և ոչ ի հինգ

յունվարի. վասն որոյ ի ճրագաւուցի աւ-
տուածայայտնութեանն՝ յիշատակութիւն
միայն լինի աւետման՝ առ ի կարգաւ բերե-
լոյ զպատմութիւն տնօրէնութեանցն Քրիս-
տոսի: Սակայն յայլ յիշատակարան զորոց
գտանեմք ապացոյց, թէ ի նախնի ժամա-
նակս այլազոց և յայլում աւուր կատա-
րուր ի հայրդ տօն աւետեաց: Վասն զի
Սամուէլ կամ ըջաճորցի՝ որ եկաց ի Ժ
դարուն, ի տօնապատճառ գիրսն վկայէ,
և ջանայ ևս պատշաճաւոր ցուցանել, թէ
տօն աւետեաց կատարուր ի չորրորդ ա-
ւուր ծննդեան Քրիստոսի: Այսմ յայտնի
նշանակ ունիմք մինչև ցայսօր, զի կա-
նօնն այնր չորրորդ աւուր զաւետեաց
խորհուրդն եղանակէ սկսանելով. Այսօր
Գարրիէլ ցնծարեալ երգեաց ևն, և ի պա-
տարագի աւուրն ընթերցեալ լինի աւե-
տեաց աւետարանն: Այլ և Յովհան իմաս-
տասէր, ի կանոնն ի Դ վկայէ թէ «Ա-
ւետիքն և ծնունդն և մկրտութիւնն Քրիս-
տոսի ի միասին առեալ տօնախմբին»:

«Եւ դարձեալ ի կարգի շարականաց յա-
րութեան, ի ձայնն Ակ, յամենայն օրի-
նակս տեաանեմք ծանուցումն: Յայս չորեք-
շաբաթիս աւետեաց Աստուածածինն տօն է.
և զոյ ևս հարց յատուկ ըստ պատշաճի
այսր աւուր արարեալ ի նախնեաց, որ
սկսանի ԴՁ. Ուրախ լեր Մարիամ աւուր
աստուածածինն. և յաւելու ծանուցումն,
թէ այն հարցն յինանցն ասի: Արդ յայս-
ցանէ կարծիք լինին, թէ յերեմիա ժամանա-
կի տօն աւետեացն կամ միշտ կատարուր ի
չորեքշաբաթին՝ որ զկնի նոր կիրակէին,
և կամ թէպէտ ըստ ամսոյ ի վեցն ա-
պրիլի սահմանեալ էր տօնն, բայց յոր-
ժամ դիպէր յաւագ շաբաթն, ոչ կա-
տարէին՝ այլ փոխադրէին ի նախասացեալ
չորեքշաբաթին: Իսկ յետոյ իբրեւ սովո-
րեցան անշարժ տօնել զայն ի վեցն ա-
պրիլի յոր օր և դիպի, և յօրինեցաւ ամ-

1. Զի գիտցուի արդեօք մեծ Վկայասէրն է՝ թէ
ժողովը հեղինակ երգիւս. վերջինս ըստ իս հաւանական
կը թուի:

2. Մեծացուց էն ալ սերտ նմանութիւններ ունի Սիւ-
նեցոյ Ներքորդին էջերուն մէջ:

բողջ շարական ըստ պատշաճի աւուրն, այնուհետեւ խափանեցաւ վերոյիշատակեալ հարցն: Գտանեմք և յայլ հնագիր քառոց մի, զի տօն աւետեաց նշանակի ի մէջն նաւասարդի ամսոյն»:

Աւետման տօնին փոփոխութիւնները օտար ազգերուն մէջ ևս տեղիք ունեցած են, բաւական է շարունակել Աւետիգեանի յիշատակուած այս տողերուն ընթերցումը տեղեկանալու համար: Գալով հնութեան մասին կը գրէ «Հնութիւն տօնի աւետման երևի ի յիշատակեալ ժողովոյն Տոյետոյ, իբր զի կայր յեօթնբորդ դարուն. որպէս յետ այնր յամին 691, յիշէ զայս տօն նաև ժողովն Տրուդեան ի կոստանդնուպօլիս: Գոն դարձեալ երկու ճառք ի տօն աւետման՝ Գրիգորի սքանչելագործին, զոր թէպէտ ոմանք ոչ նորա հարազատ համարին, այլ Պրոկղի, բայց բաւական են ի ցուցանել թէ գոնէ յառաջ քան զհինգերորդ դարն կայր այս տօն յեկեղեցւոյ, Մանաւանդ թէ Բոլլանդեանը տանին զայն ի ժամանակա առաքելոց, կամ աշակերտաց նոցա. վասն որոյ ոչինչ ընդդէմ է ասացեալն ի տօնապատճառ գիրս ուրեք, թէ Լուսաւորիչ կարգեաց ի Հայս գտօն աւետեաց»¹:

Աւետման տօնին մուտքը մեր մէջ մինչև Քրիստոսնութեան դարձն բարձրացընելն, իր առանձին պատճառարանութիւնը ունի ինչպէս որ պիտի տեսնենք վերջէն: Եւս հոս համառօտիւ կ'ուզեմ նշանակել առնչութիւնը որ կայ ճառերտիրներուն և շարականներուն մէջ:

Ընթերցողները կը յիշեն անշուշտ որ իմ այս ուսումնասիրութեան առաջին յօդուածին մէջ փախստական նոր մեկնութիւն մը փորձած էի շարական անուան, բարդութիւն մը համարելով զայն շարք և ակն (աղբիւրի) բառերու². երկրորդ ինծի հիմ դրած էի թէ եկեղեցական այս եր-

գերը հոգեւոր մատենագրութեան մը բըղխումներ են, որ շարականոցի բոլորական կազմութիւնն առաջ կը կարդացուէին ժամերգութեան պահուն Զքեհ Գոհանամբ աղօթքէն վերջ, ինչպէս որ կ'ըսէ Խոսրով Անձեացին ժամագրքի մեկնութեան մէջ, «Թո՛ւ թէ առայիկքն յայսմ վայրի գիրս ընթեռնօրին: Եւ որպէս զկանոն ի կանոն չարեիկ, այլ զատուցանիկ կարդացմամբ»:

Այս տեսակ մը աւուր պատշաճն ճառերը մեր ձեռքն հասած են ճառերտիրներու անուամբ, որոնք սրբազան մատենագրութեան ծաղկաքաղներ են, իւրաքանչիւր տօներու առթիւ Ս. Հարցմէ գրուած և խօսուած:

Ճառերտիրն էջերը՝ բաց էին ամէն ողջամիտ և ուղղափառ վարդապետի գրութեանց: Զնեք գիտեր թէ կ'արեւոք մասնաւոր յանձնախումբ մը, որ այդ խնդրով զբաղէր, բայց մեր ձեռք հասած բոլոր ճառերտիրները՝ կը ցուցնեն թէ մանրագնին ըննութիւններէ վերջ միայն, Եկեղեցւոյ վարդապետ մը, իր մուտքը հոն կը գտնէր: Սրբութեան համբաւ մը, և անստղծանելի վարդապետութիւն մը, և հապահանջուած յատկութիւնները:

Մինչև ԺԲ դար՝ յորում կը փակուի մեր ազգային Ս. Հարց թուականը, յիշատակուած կամ մէջ բերուած բոլոր վարդապետներուն մատենագրութիւնը օրինակելի է³:

Ճառերտիրները դարէ դար անցան նոր յաւելումներով, այնպէս որ տօներ եղան որ մինչև աւուր պատշաճի երեք չորս հինգ են. Ս. Հարց քաղածներն ունին ընթերցման՝ մասնաւորապէս տէրուհարս և տեօթիական տօները:

Ինչ եռանդով որ մեր նախնիք աւելցուցին ընթերցումները, նոյնպէս ժամանակներու փոփոխելով սկսան նուազեցնել զանոնք⁴:

1. Տե՛ս Բացատրութիւն շարականաց էջ 26-28:

2. Տե՛ս Բացատրութեւ 1913. Սեպտ.-Հոկ. էջ 418:

3. Կը հակոցուի որ ձեռնամուտութիւններ կատարուած չեն:

4. Կան ճառերտիրներ որ աւուր պատշաճի մէկ ընթերցում կը նշանակեն, միւսներուն միայն վերստ.

գիրները տալով:

Խոսորով Անձեազոյ ժամանակ մէկ հաւտին ընթերցումն իսկ տաղտուկ և քուն կը պատճառէր, և զանոնք Վերցնելու տրաւ մաղրութիւն մը նշմարել կու տայ ժամանակակիցներուն մէջ. « Բայց թէ ընդէր այժմ խափանեալ է. ո՛չ վասն այլ իրի, այլ միայն վասն պղերգութեան. քանզի և զկանոնին գիրս ի յոլով տեղիս այժմ խափանեալ տեսանեմք, և ուր կարդանք, ընոյ պատճառ և ոչ խրատու օգտի զգիրս առնեն բազումը : Էւ ըստ յառաջանալ ժամանակիս՝ Թուի թէ և սուղ կարդացմունս այս սպառի, քանզի աւելորդ իրս և ոչ կարեւոր յոլովից Թուի »:

Մինչև ժի դար և զուցէ քիչ մ'աւելի առաջ տեկցին այս ընթերցումները. բայց այդ դարուն իսկ շարականոցը պաշտօնապէս կը Թուի փոխանակած ըլլալ ճառքն տիրներուն. Շնորհալոյ շնորհիւ, անվերջ ընթերցումներուն՝ փոխանակցին շարականները :

Որքան որ այս երգերու զոյութեան յիշատակութիւնը ունինք մինչև հինգերորդ դար, բայց անոնք տարիներու ընթացքին մէջ՝ զարգացան քրիստոնէութեան պատմութեան հետ, ինչպէս իրենց աղբիւր կազմող ճառքտիրները: Կարելի է պնդել թէ մեր ձեռքն հասած շարականոցը իր ամբողջական ատաղձին մէջ այն էր՝ ինչ որ էր հինգերորդ կամ եօթներորդ դարուն. վասն զի մինչև ժի դար փոփոխութիւններ և փոխանակութիւններ կատարուած կը տեսնենք: Աւետիքեանի Շարականաց քաջատրուպիւնը բազմաթիւ պարագաներ կը Թուէ: Կը տեսնենք այս փոխանակութիւններու յատկացումը, մինչև ամենահեղինակաւոր անձերու երգերուն մասին: Ս. Սահակ Պարթևի շատ մը շարականներ

տեղիք կու տան Շնորհալոյ երգերուն, Ազգային պատմութիւնը այս նկատմամբ հետաքրքրական դէպք մը կը յիշատակէ:

Եթէներորդ դարուն եկեղեցական անկարգութեանց մէջ զլիաւոր տեղ կը բռնէր շարականներու անօրինակ բազմանալը. շատ մը եկեղեցիներ իրենց առանձին երգերը ունէին, միութիւնը և միօրինակութիւնը զոյութիւն չունէր: Ներսէս Շինոյ անձամբ այդ բանին փորձն առաւ և ետեւ եղաւ կարգաւորելու հասարակաց երգերը: « Ի յաճախել շարականաց, յայլ և այլ եկեղեցիս այլ և այլ շարականս երգէին, և զայլոցն արհամարհելով՝ խռովութիւնս յարուցանէին. և յաւուր միում ի կատարել մեծահանդէս բազմութեամբ զսոն վարդապետի (645) ի Բագուան, ութն զանազան հարցս ի մէջ բերին. և դասապետը դպրաց ոչ գիտելով գերգաւրերաց՝ անկան ի շփոթս և ի կոխս »:

Այս խառնակութիւնները արդիւնք էին այլազգիներու ապաւորութիւններուն, որոնց ժամանակ, հեղինակութեան ձայնը լսելի չէր. բայց երբ ժամանակները կը խաղաղէին կարգաւորութեան սէրը կը յաղթանակէր, կաթողիկոսը անձամբ կը ցալէր քննելու իր հօտին ցաւերը և տկարութիւնները և անոնց ղեղերը կը մատակարարէր:

Եկեղեցական այս երևոյթին առջև, մասնագէտներու պէտքը զգացուեցաւ և այնպիսի մարդիկ պակաս չէին երկրին մէջ. « Ներսէս կաթողիկոս յանձնարար Բարսղի վարդապետի՝ որ էր առաջնորդ Դպրավանդի յերկրին Շիրակայ, որոշումն առնել շարականաց՝ ընտրելով զպիտանին յանպիտանեաց. և նա արար այնպէս: Այս Բարսղի վարդապետ երեկելի

1. Շնորհալուն շատ վերջ ալ շարականներ յօրէնուցանու մասն Շարականոցին մէջ, ինչպէս Լամբրոնազոյ « Այսօր յարիս » Զատիկ կանոնը և Գալովկ Կրայեցի կաթողիկոսի « Երգեցէր որդկւ սիովմի » Աստուածածնայ կանոնը ժԳ դարուն: Ասոնք մասնական ներբանդներ են, առանց որոց շարականք բուն մը չի կորսնցներ ամբողջութենէն: Արգէն այդ

երգերու զոյութենէն առաջ Զատիկ օրը Յարութեան համարեանց կանոնին Աջն կ'երգուէր. իսկ Աստուածածնայ շարականները պակաս էին:

2. Բացատրութիւն շարականաց էջ 210:

3. Զատիկան Պատմութիւն Հայոց Հատ. Բ. էջ 345-6:

էր յայնժամ ի հայս, և կոչիւր իբր մա-
կանուամբ ձոն. որ և արար ընտիր զըր-
ուածս, ընդ որս և զմեկնութիւն աւտա-
րանին Մարկոսի: Իսկ այն շարականը,
զորս ընտրեաց նա, յանուն նորա՝ ձոնըն-
աիրը կոչեցան, որպէս զրէ վարդան պատ-
միչ. որ և յաւելու՝ թէ սա եօթն անգամ
եսես զՔրիստոս սքանչելի համարձակու-
թեամբ՝ 》:

Որոշ կը տեսնուի որ ճառընտիրներու
զարգանալովն զարգացան և շարականնե-
րը, որքան աւելոր պատշաճի քաղուած-
ները բազմացան, նոյնքան ալ բազմացած
կը թուին շարականները. իւրաքանչիւր
վիճակ կամ եկեղեցի իր ախորժած Հօր
մը գրութենէն, իր երգին նիւթը կը քա-
ղէր: Չեմ ուզեր բազումնի ղէպքին առ-
թիւ երևակայել, որ մեր նախնիք՝ նա-
խնձախնդիր աստուածային պաշտամանց՝
ուզած ըլլան, ինքնապետոյժ և քմահաճոյ
ոսմիկ երգերով, փառաւորել սրբազան
սոսները:

Կաթողիկոսին յանձնարարութիւնն իսկ
առ ձոն Բարսեղ «ընտրել զպիտանին յան-
պիտանեաց» այդ նշանակութիւնը ունենա-
լէ հետի է:

Թէ ո՞վ էր Դպրեվանից այս առաջնոր-
դը, աւանդութիւնը ներկայ համառօտ ծա-
նօթութենէն դուրս ուրիշ ոչ մէկ յիշա-
տակութիւն ըրած է: Բայց եօթն անգամ
զՔրիստոս տեսնել տրանելիի համարձակո-
րեամբ, պատմիչներու վկայութիւնը մեզի
կը ներկայացնեն զայն, թեբայիդի անա-
պատներուն նշանաւոր ճգնաւորներու խառ-
նուրդով և նկարագրով անձ մը, որ Ս.
Ունտոն Որբայի և վարը հարանցի երևելի
մենակեացներու նման, չեմ գիտեր երկ-
նային ինչպիսի հեղեակ գիտութեամբ մը,
ազգեր և ժողովուրդներ մինչև իր մենա-
րանին դուռը կը բերէր՝ պատգամներ խօ-
սելու համար:

Պարագաններուն ընծայած դժուարաւոյժ
և կենդոտ խնդրոյն մէջ, ինչ ուղղութիւն
բռնեց Բարսեղ վարդապետ, հաւա զաղտ-
նիք մը:

Տարակոյս չունիմ որ մեծ խոհեմու-

թեան մը՝ միացուցած ըլլայ նաև մեծ
ճարտարութիւն մը, չի վերաւորելու հա-
մար այնքան եկեղեցիներու զգացումը.
որոնք մինչև իսկ եկեղեցւոյ մէջ, ազգային
և եկեղեցւոյ ամենամեծ տօնախմբութեան
մը պահուն, զանց չըրին իրենց կարծեաց
վրայ յամառիլ ի վնաս եկեղեցական պաշ-
տամանց:

Մեր պատմիչները խղճմտօրէն նշա-
նակած են միշտ կրօնական խնդրոյ մը
շուրջ տեղի ունեցած յուզումները. բայց
այս ղէպքին մասին ընդհանուր լուծութիւ-
նը՝ գործին յաջողութեան լաւագոյն ա-
պացոյցն է. մինչև իսկ Դպրեվանիքի ա-
ռաջնորդին որոշած երգերուն ձոնընտիր
անուանակոչութիւնը՝ ընդհանուր գոհու-
նակութեան մը արտայայտութիւնը կու
տայ:

Իրականութիւն մ'է որ Բարսեղ վար-
դապետ նոր շարականներ չի հիւսեց, այլ
եղածներէն որոշեց «զպիտանին»: Ինչ
սկզբունքով վարուեցաւ ուրեմն երգերուն
հետ, որով կրցաւ յաջողիլ:

Հաւանական կը թուի ինծի որ հայրե-
նասիրութեան զգացումը մեծ դեր խաղա-
ցած ըլլայ այս գործին մէջ և դիւրացու-
ցած ու հարթած ըլլայ իր առէկ ամէն
խոչընդոտները, համոզելով զամէնքը:

Ազգային եկեղեցին իր կազմակերպու-
թեան մէջ սքանչելի յօրինուածութիւն
մ'էր. ինչո՞ւ պիտի չըլլար այն իր պաշ-
տամանց մէջ. յարգանք ամէն սուրբե-
րուն, բայց ամենէն առաջ իր որդիներ-
էն եղածներուն: Երկնային գաւառներուն
մէջ իր ղեսպանները և բարեխօսները ա-
նոնք էին, Բարարոսներու ասպատակու-
թիւններէն տառապող այս զինուորակա ե-
կեղեցւոյն՝ երկնային յաղթական եկեղեց-
ւոյն մասնակցող իր որդիները, աւելի
լաւ կը ճանչնային նշդհհ եղբայրներուն
պիտոյքները. հետեալաբար պատուոյ նախ-
ընտրութիւնը առաջ ազգայնաց, ապա օ-
տարներուն:

Եւ իրօք մեր շարականները ընդհանրապէս բղխած են ազգային Ս. Հօր մը գրուածներէն, բայց անոր պակասութեամբ ուրիշ ազգերու եկեղեցւոյ հարը մատակարարած են երգին ատաղձը: Ընդհանուր շարականներու կատարուած փոխանակութիւններէն կը հետեի որ հայ հոգեւորականութեան մէջ լուեկայն հաւանութիւն մ'եղած ըլլայ, որ երբ ազգային վարդապետ մը ներկայանար առուր պատշաճի ճառով մը՝ զայն անմիջապէս երգի առնէին, նշանակելով իսկոյն անոր պատշաճ տեղը շարականցին մէջ:

Այս կերպով միայն կը բացատրուի շատ մը շարականներու խափանումն եւ փոխանակութիւնը:

Այս սկզբունքին այլասերումն է որ ունեցանք ԺԱ-ԺԲ: Դարերուն մէջ, երբ յունատեցութեան զգացումները այնքան զօրացան, որ առանց ուղղութեան մը՝ վանականները մերժեցին եւ վերածեցին ժամասացութեան կարգերը, ձեռնադրութեան կանոնները են. որովհետեւ շատ յունանման էին, վտանգ՝ որուն առջին առաւ ճարտարութեամբ Ս. Ն. Շնորհալին¹:

Հ. Լ. ԱԹՃԵԱՆ

Շարունակելի

1. Այս մասին երկարօրէն պիտի խօսինք «Պատկերներ կաթողիկոսներ» մեր յօդուածներու շարքին մէջ:

Ա Ռ Ա Ծ Ք

— Ճշմարիտ է որ մարդիկ աւելի բարի են աղքատութեան մէջ՝ քան թէ հարստութեան մէջ:

Վոլդրևարկ:

— Բանաստեղծութեան մէջ արդիութիւնը հնութիւն է, առաջնութիւնը միշտ նոր է:

Գարստալի

ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ ՏՈՒՄԱՐԻ

▷ ◻ ◁

Տալիններ առաջ, 1884էն սկսեալ, երբ կամիլլոս Փլամարիոն նոր տումարի մը նորոգութեան ծրագիրը հրատարակեց՝ հարկաւոր անձինք իրենց գաղափարներն յայտնեցին եւ մինչեւ հիմա իսկ կը յայտնեն:

Ինչո՞ւ ոչ մին գործադրելի չեղաւ. պատահանն յայտնի է, վասն զի եւ ոչ մին կը գոհացնէր խնդրեալ նոր տումարին պահանջումներն:

Յետ այնքան անօգուտ փորձերու, կըրնանք յանդգնել ներկայացնելու նոր ծրագիր մը որ ամէնէն ընդունելի ըլլայ: Մենք այնքան յաւակնոտ չենք, բայց համագումար ենք որ մեր հակիրճ ուսումնասիրութիւնը պիտի ծառայէ օգտակար կերպով մեն յարեցիր լուսաւորելու եւ պիտի օգնէ այս կարեւոր խնդրոյն լուծման գաղտնիքը գտնելու:

Մեզի անօգուտ կ'երևի այս խնդրոյն պատմութիւնն ընել, քանի որ ամէն ոք կրնայ ունենալ իւր դիմացը կամիլլոս Փլամարիոնի «Curiosité de la science» գրքոյն, որոյ մէջ գեղեցիկ եւ ընդարձակ բացատրուած է ամենայն ինչ:

Հոս՝ մէջ կը բերեմ միայն առաջարկուած խնդիրն: Ահա հեղինակին խօսքերուն թարգմանութիւնը. («Տումարի» նորոգութիւնը՝ զոր մենք կ'առաջարկենք, գլխաւորաբար կը կայանայ տալու տուն մարին այն պարզութիւնը եւ մանաւանդ այն միօրինակութիւնը, որ իրեն կը պակսին եւ ասոր համար փափաք կը յայտնենք՝ որ իրարու յաջորդող բոլոր տարիները մէկմէկու նման ըլլան, որքան որ կարելի է, այնպէս որ տարւոյն 365 օրերն իյնան անփոփոխ կերպով շաբթուն մի եւ նոյն օրերուն, ինչպէս որ էին նախորդ տարիներուն մէջ»:

Տումարի նորոգութիւնը կամ լաւ եւ համաձայնութիւնը կը կայանայ գլխաւորապէս երկու էական յատկութեանց վրա: